

РОЗПОРОШЕНІ СКАРБИ: ДОЛЯ ЗБІРОК МУЗЕЮ ІМ. ЛЮБОМИРСЬКИХ У СКЛАДІ ЛЬВІВСЬКОЇ ФІЛІЇ БІБЛІОТЕКИ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР (1939–1941)

Роман Дзюбан

*молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу
історичних колекцій ЛННБ України ім. В. Стефаніка*

Розглянуто причини й наслідки розформування збірок Музею ім. Любомирських у контексті реорганізації львівського музейництва у перший радянський період (1939–1941).

Ключові слова: музей, колекція, Любомирські, реорганізація, депозит, пам'ятки, експонат.

The main idea of the paper is to give information about the causes and the effects of the elimination of the Lubomirski museum at the context Lviv's museums reorganization in the first Soviet period (1939–1941).

Keywords: museum, collection, Lubomirski, reorganization, deposit, relics, exhibit.

Рассмотрены причины и следствия расформирования коллекций Музея им. Любомирских в контексте реорганизации львовских музеев в первый советский период (1939–1941).

Ключевые слова: музей, коллекция, Любомирские, реорганизация, депозит, памятники, экспонат.

Львів за кількістю мистецьких, книжкових, архівних колекцій та їх науковою й мистецькою вартістю, в період між двома світовими війнами займав чи не перше місце серед міст тодішньої Польщі. Про це ще перед Другою світовою війною писав відомий український історик та мистецтвознавець, археолог, консерватор пам'яток старовини, редактор журналу «Wiadomości konserwatorskie» Богдан Януш [21, с. 53], цю думку також підтверджує праця польського бібліотекознавця та книгознавця Едварда Хвалевіка* [4; 15; 16].

© Дзюбан Р., 2012

* Серед сучасних публікацій досить докладно процес надходження колекцій до Музею князів Любомирських описали польські дослідники Лешек Махнік та Лукаш Конярек [25]. Але, чи не найкращою публікацією останніх років про історію Музею Любомирських та теперішнє місцезнаходження його експонатів став каталог спільної виставки,

Однією з найбільших колекцій і був **Музей імені князів Любомирських (Музей ім. Любомирських)**, який заснований у 1823 р. як складова частина бібліотеки Національного закладу ім. Оссолінських (Оссолінеуму)*, він займав ліве крило будинку установи на вул. Оссолінських, 2 (тепер — вул. В. Стефаника). На початку ХХ ст. музей по декілька годин на день був відкритий для відвідувачів; займав дев'ять кімнат: налічував 2 237 експонатів, 4 237 медалей, 17 513 монет**, 818 банкнот різних країн, 25 511 гравюр,

організованої як Оссолінеумом у Вроцлаві, так і кількома львівськими культурними установами, під назвою «Початки Музею Любомирських: дари Юзефа Максиміліана Оссолінського і Генрика Любомирського [31]. Автор однієї з вступних статей до каталогу, теперішній директор НЗіО у Вроцлаві Адольф Юзвенко підкреслив: «Виставка не була б можливою без співпраці Оссолінеуму з Львівською науковою бібліотекою ім. Василя Стефаника Академії наук України, Львівською галереєю мистецтв, Львівським історичним музеєм, Львівським музеєм історії релігії і Музею етнографії і художнього промислу Національної академії наук України» [переклад автора статті. — *Р. Дз.*] [22, с. 15]. Серед згаданих інституцій, які позичили експонати на виставку, був також Національний музей у Вроцлаві. Організації виставки передувала довга дослідницька праця як вроцлавських, так і львівських мистецтвознавців — каталог одночасно містить низку наукових розвідок, органічно пов'язаних з тематикою виставки. У ньому зроблено спробу реконструкції цієї історичної колекції — включено ці об'єкти, які не були представлені на виставці, однак місце зберігання яких відоме; експонати, які належали до неї, але місце зберігання яких невідоме, або достеменно невідоме; експонати, які з великою імовірністю могли до збірки належати і їх місце зберігання відоме; а також ті, які до збірки не належали, але були представлені на виставці як дублюючі зразки тих експонатів, що належали до колекції, але не збереглися (наприклад, порцелянові фігурки) і дають про неї цілісне уявлення.

* Приватний музей князя Генрика Любомирського, який за умовою, укладеною з Юзефом Максиміліаном Оссолінським, був прилучений до Оссолінеуму.

** За переліками 1828 р. збірки нумізматів як Юзефа Максиміліана Оссолінського, так і Генрика Любомирського не були значними: нараховували, відповідно, 1 129 і 2 980 екземплярів. Наступного року Генрик Любомирський подарував Музеєві ще 2 171 нумізматичну позицію [14, с. 167, 169].

а також колекцію зброї. Колекція зброї, перевезена з Переворська, колишнього города князя Лева (тепер — у Підкарпатському воєводстві в Польщі), складалась з 600 експонатів.

Інституція мала шість відділів: археологічний, нумізматичний, історично-пам'ятковий, картинна галерея, графіки та зброї. Серед археологічних експонатів було багато вартісних предметів з доісторичних епох.

Галерея картин, яка славилася збіркою портретів історичних діячів, картинами західноєвропейських та польських митців, значно збагатилася завдяки збірці майора австрійської армії Карла Кюнля (Kühnl), який перед смертю (помер у 1871 р.) подарував її місту. Ця колекція налічувала 148 картин та 400 рисунків (в основному італійської та австрійської шкіл) [23; 32, s. 18]. Міська Рада, не маючи приміщень і не бажаючи витратити кошти, «передарувала» його збірку (за іншими даними, 130 картин і 1 660 гравюр) закладові Оссолінських, яка й була включена до Музею ім. Любомирських. Гравюри значною мірою були представлені голландською, німецькою, французькою та англійською школами. Серед рисунків найціннішою була колекція німецького художника Альбрехта Дюрера (24 аркуші), конфіскована нацистами на початку липня 1941 р. [5]. Багатою була збірка кераміки.

У відділі зброї зберігалися шаблі, ятагани, колекції мушкетів та пістолів.

Музей також диспонував невеликою підбіркою книжок та архівом з цінними пам'ятками.

У 1939 р. Музей знову зазнав активних змін: на початку польсько-німецької війни до Музею ім. Любомирських, як до Оссолінеуму загалом, почали надходити численні книгозбірки й архіви. Різні приватні особи зверталися до цих інституцій із сподіванням знайти тут надійний сховок від можливого знищення. Деякі з цих збірок залишались у Музеї на правах депозиту (тобто — тимчасово), інші перейшли у повну власність закладу.

Через заборону зберігати зброю приватними особами наприкінці вересня 1939 р., вже після вступу до Львова московських військ, Музей одержав велику кількість давньої зброї. Як депозит Музей одержав частину збірок відомої родини Тарновських із Дзікова (тепер — у складі м. Тарнобжега в Польщі) (176 мініатюр,

шаблю й булаву гетьмана Яна Тарновського, автопортрет Рембрандта)*. У листопаді 1939 р. колишній сенатор та львівський воєвода Войцех Агенор Голуховський здепонував тут пам'яткову зброю та твори мистецтва; Тадеуш Юзеф Вуйціцький — твори мистецтва Юліуша Борковського; Музей заслужених жінок (Музей заслужених польок у Львові) — музейні експонати. Доцент графиня Кароліна Лянцкоронська, власниця палацу в с. Хлопи біля Комарна (тепер — с. Переможне Городоцького р-ну Львівської обл.), залишила як депозит частину своїх мистецьких збірок. Деяко меншими були дарунки. Цього ж місяця Адам Сьвєжавський подарував нумізматичну колекцію Людвіка Сьвєжавського (3 516 позицій) [28, с. 51-53].

До кінця травня 1940 р. у ділянці музейництва у Львові панував цілковитий хаос. Планувалося створити єдину музейну мережу, включно з природничим музеєм. Окремо мали функціонувати лише Музей Сходу (в палаці Бесядецьких на пл. Галицькій, 10), а також Музей безбожництва чи Антирелігійний в будинку «Просвіти» (пл. Ринок, 10). Музеї Львова тоді було поділено на дві групи: історичну (на базі колишніх Національного музею ім. короля Яна III, Історичного музею м. Львова, Музею ім. Любомирських, Музею НТШ, Музею Ставропігії**, Музею Народного Дому) та історичних збірок усіх інших львівських музеїв. Історична група мала сформувати єдиний Музей Західної України, решта музеїв мали входити у другу групу. Історичною групою керував завідувач ОблВНО Теодосій Жарченко [33, с. 22-23]. Директором історичної групи номінально був призначений Ярослав Пастернак, археолог і хранитель колишнього Музею НТШ. «Інструкторами» реорганізації львівських музеїв були Іван Бондар та Петро Курінний (обидва археологи за фахом). І. Бондар був українським патріотом, але більшовиком за переконанням, П. Курінний, старий український інтелігент, став «покірним» після довгої відсидки у

* Зберігся протокол розпакування скрині з депозитом Тарновських із Дзікова, де під четвертим пунктом значиться автопортрет Рембрандта округлої форми у квадратній дерев'яній рамі [10, арк. 42].

** Залишки Музею Ставропігії, очевидно, було розформовано вже у повоєнний час. Одні матеріали потрапили до Центрального державного історичного архіву України у Львові, інші — до львівського Музею українського мистецтва [7, с. 7].

концтаборі на Соловках [33, с. 24]. Він, як відомо, прибув до Львова з відповідними повноваженнями на вилучення і вивезення оригіналів двох Михалківських скарбів*. Доповнював цю групу «спец від устаткування відділу революції і соціалістичного будівництва», пропагандист безбожництва товариш Ковальов, а також троє жінок: Фані Штігельман, Ніна Розенберг та Зінаїда Володченко. У цю групу входила і Марія Лещинська (на той час не мала вищої освіти), її зі співробітниками Київського історичного музею І. Бондарем та З. Володченко і згаданою Ф. Штігельман прислав Комітет культосвітніх установ при Раднаркомі УРСР до Львова для побудови експозиції Львівського історичного музею. Як писав відомий археолог, тоді працівник Львівського історичного музею Ігор Свешніков: «Ці трохи занадто галасливі (крім Штігельман) і доволі самовпевнені дівчата, переконані у правоті своїх комсомольських ідеалів і марксистського світогляду, значно відрізнялись від випускників львівського університету не тільки своєю поведінкою, повною відсутністю знань іноземних та класичних мов, але й на загал невисоким рівнем спеціальних знань, хоч перевищували львів'ян своїм обізнанням з Коротким курсом історії партії та творами класиків марксизму-ленінізму» [11, с. IX]. Під їх керівництвом у поспіху, без жодних переліків звозились музейні експонати і громадились на коридорах, галереях і всіх закутках колишнього Музею ім. короля Яна III, приміщення якого були визначені як збірний пункт експонатів історичного характеру [33, с. 22-23].

* Безперечно, найбільшою втратою для Львова було вивезення до Москви знайдених на Поділлі біля с. Михалкова двох золотих скарбів, які до 1939 р. як власність Музею Дідушицьких, зберігалися у львівському Гіпотечному Банку. Багато предметів з цих скарбів у різний час потрапили як до приватних колекцій, так і до музеїв Кракова, Відня, Будапешта й Берліна) [2, с. 51; 12, с. 13]. Завдяки втручання М. Гембаровича і Т. Маньковського коштовності вдалося врятувати від переплавки, але не від вивезення зі Львова [29, с. 50]. На початку 1940 р., спочатку до Києва, а потім до Москви їх вивіз уже згаданий київський археолог Петро Курінний і передав, за свідченням Ігоря Свешнікова, у «Главное хранилище ценностей и охраны» [11, с. IX]. Тепер цей скарб — в Ермітажі [29, с. 50]. Сьогодні в експозиції Львівського історичного музею можна оглянути лише майстерно виготовлені копії Михалківських знахідок.

Ліквідація Музею ім. Любомирських. Музей на час своєї ліквідації містився у колишньому корпусі Оссолінеуму на вул. Оссолінських, 2.

У плани нової влади не входило збереження Музею ім. Любомирських, який не відповідав ідеологічній схемі організації радянських музеїв. Уже в постанові Ради Народних Комісарів УРСР «Про організацію музеїв і бібліотек у західних областях України» від 8 травня 1940 р. про цей музей нема жодної згадки. За цією постановою у Львові мали бути організовані такі музейні установи:

1) Державний обласний історичний музей — у колишніх приміщеннях Музею ім. короля Яна III та Музею міста Львова на пл. Ринок, 4-6;

2) Державний обласний етнографічний музей — у приміщенні колишнього палацу латинського архієпископа на вул. Чарнецького, 32 (тепер — вул. Винниченка, 32);

3) Державна обласна картинна галерея з філіалами: замком Собеського в с. Підгірцях Олеського району Львівської області* та Рацлавицькою панорамою у м. Львові на площі Східних Торгів у Стрийському парку;

4) Державний обласний музей мистецького промислу — у м. Львові в приміщеннях на вул. Гетьманській, 20 (тепер — проспект Свободи, 20);

* Замок XVII ст. у селі Підгірці (92 км від Львова) — колишній палац (нараховував понад 60 покоїв з меблями, картинами, мистецькою оздобою тощо) коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського, потім — родини Жевуських. Згодом належав Сангушкам, після них — спадкоємцям короля Яна Собеського. Рудольф Менкіцький у 1933 р. та його дружина Юлія оформили інтер'єр у палаці в Підгірцях. У Першу світову війну, під час польсько-українських та польсько-більшовицьких боїв (1919–1920), замок неодноразово зазнавав втрат. Від вересня 1933 р. замок — філія Львівського історичного музею [1, арк. 14-15]. У 1939 р. останній власник замку князь Роман Сангушко вивіз найцінніші збірки до Бразилії. Решту колекції конфіскували більшовики. Після Другої світової війни палац використовувався як шпиталь. У 1950-х рр. пожежа знищила всі оздоблені живописом стелі. На території замку неодноразово знімали фільми [19, с. 351-352]. З середини 1970-х рр. замок належить Львівській картинній галереї (тепер — Львівська галерея мистецтв).

5) Державний обласний меморіально-літературний музей ім. Франка у м. Львові в будинку на вул. Понінського, 4, де жив і працював Іван Франко (тепер — вул. І. Франка, 152) [8, с. 94].

Як подає польський дослідник Мацей Матвінов, покликаючись на свідчення колишніх польських працівників Музею ім. Любомирських, рішення про його ліквідацію було прийняте ухвалою Львівського обласного комітету КП(б)У приблизно на початку лютого 1940 р. [28, с. 70].

В акті про прийняття Музею (на підставі наказу по АН УРСР від 31 січня 1940 р.) до системи Академії наук УРСР від 1 лютого 1940 р. він згадується під назвами «Культурно-історичний музей Оссолінеум», або «Музей Оссолінеум». Експонати під свою відповідальність прийняв Мечислав Гембарович, який і надалі (з 1923 р.) залишався директором (хранителем) цього музею [20, арк. 135-139].

У середині 1940 р. питання про поділ фондів деяких львівських музеїв, а серед них і великого фонду колишнього Музею ім. Любомирських, вирішене ще не було [9, с. 45].

Збірки розформованого Музею мали бути розділені поміж трьома львівськими музеями: **Державним обласним історичним музеєм, Державною обласною картинною галереєю, Музеєм художньої промисловості** [28, с. 70]. Характерно, що ліквідаційну акцію **Музею ім. Любомирських** підтримали тодішні директори двох останніх установ поляки Єжи Гюттлер — директор Картинної галереї та Ксаверій Півочький — директор Музею художньої промисловості. Ще восени 1939 р. вони запропонували об'єднати всі львівські колекції, мотивуючи своє рішення тим, що збірки часто дублювали одна одну, і розподілити їх тематично (галерея, художній промисел, історичні збірки). В такій ситуації Музей ім. Любомирських був приречений [33, с. 25].

З вибухом польсько-німецької війни 1 вересня 1939 р. найцінніші музейні збірки Львова з метою їхнього збереження були заховані до підвалів або були розміщені у скринях під найнижчими склепіннями своїх будинків. На щастя, музеї в той час майже не постраждали, якщо не брати до уваги сотень вибитих віконних шиб під час нальотів авіації. Вибухом авіаційної бомби було зруйновано цілий кут будинку **Музею художньої промисловості** на

вул. Гетьманській, 20. Також осколками від бомб було пошкоджено кілька картин у **Національній картинній галереї** [33, с. 19].

29 травня 1941 р. **Музей художньої промисловості** (вже на перейменованій вул. Першого Травня, 20) від Львівської філії Бібліотеки АН УРСР одержав **184** експонати колишнього Музею ім. Любомирських. Були це переважно старі тканини: японські, арабські, турецькі, перські хустки та шалі, гіпюри, прикраси до рукавів, коміри (мереживний, фламандський та ін.), мережива, очіпки, манжети тощо [17, арк. 33-36].

Окрім Музею ім. Любомирських, у всіх львівських музеях та приватних колекціях відбувалася конфіскація зброї. Хоча ревізія мала охопити лише найновішу вогнепальну та холодну зброю, але тоді пропали різні пам'яткові експонати, а також зброя з часу Першої світової, польсько-української 1918 р., польсько-московської 1920 р. воєн [33, с. 19-20].

Ще до утворення Львівської філії Бібліотеки АН УРСР ревізії НКВС від 21 листопада і 19 грудня 1939 р. у Музеї конфіскували майже всі срібні і золоті речі (декілька сотень предметів) з колекцій Анджея Любомирського та В. А. Голуховського, а також 20 одиниць пам'яткової зброї [28, с. 57]. У грудні 1939 р. тоді ще директор Оссолінеуму (установа доживала свої останні дні) Єжи Борейша розпочав акцію з включення до фонду бібліотеки приватних депозитів, що означало їхню фактичну націоналізацію. У першу чергу було націоналізовано рукописи й музейні предмети, збірки польської аристократії, осіб, що на той час були відсутні у Львові, а також депозити тих інституцій і товариств, які перестали існувати.

У період організації Львівської філії Бібліотеки АН УРСР у січні–лютому 1940 р. скрині з депозитами було відкрито. Тоді ж почали складати переліки їхнього вмісту. Загалом до новоствореної бібліотеки було прийнято 15 великих депозитів і приватних архівів, до існуючого ще тоді Музею ім. Любомирських — майже 20 колекцій. Приватні речі куратора Оссолінеуму Анджея Любомирського та його дружини Елеонори: кореспонденцію, твори мистецтва (П. Міхаловського, А. Гротгера, Ю. Коссака), столове приладдя, саксонську порцеляну, годинники, персні, шаблі та ін. також націоналізовано і включено до збірок Музею. Частину

порцеляни Любомирських (в т. ч. мейсенської й корецької) було розпродано серед нових працівників бібліотеки [28, с. 51-56]. Є. Борейша не лише розпоряджався приватним майном колишніх власників; є відомості, що з власної ініціативи він подарував два оригінальні рисунки Тараса Шевченка Музеєві Шевченка у Києві [26, арк. 26]. Йдеться, очевидно, про рисунки «Смерть Богдана Хмельницького» та «Козацький бенкет»*, які М. Гембарович отримав 16 січня 1940 р. з Музею ім. Любомирських, де вони зберігалися під № 4820 і 4821.

З ліквідованого Музею ім. Любомирських було передано:

1) до **Державного обласного історичного музею** — історичні пам'ятки (з часів польських повстань, а також такі, що були пов'язані з видатними поляками), печатки, штемпелі, предмети історичної вартості — годинники, меблі, історичні картини (зокрема — портрети видатних діячів (до 1772 р.), а також відому велику картину Яна Матейка «Люблінська Унія»), відзнаки, частину нумізматичних збірок (бл. 3 500 монет згаданої колекції Л. Сьвєжавського, а також 4 000 монет і бл. 3 700 медалей заінвентаризованих збірок, майже виключно закордонних середньовічних і пізнішого часу)**;

2) до **Львівської Державної картинної галереї (Державної обласної картинної галереї)** — 711 картин та 49 скульптур [28, с. 71];

* Рисунки «Смерть Богдана Хмельницького» (1836–1837) та «Козацький бенкет» (1838), відомий ще під назвою «Приєм Богданом Хмельницьким польського посольства на чолі з Адамом Киселем в лютому 1649 року в Переяславі», «Козацьке весілля», — зберігаються у Національному музеї Тараса Шевченка в Києві. У «Шевченківському словнику» походження цих творів не вказане.

** Трагічною була доля колишніх нумізматичних колекцій Музею ім. Любомирських. Зберігся акт про передачу монет та детальний список цих монет, які М. Гембарович передавав у фонди Львівського державного історичного музею (директор Ліньов) [18, арк. 1-232]. Під час німецької окупації, очевидно, Гембарович відібрав їх назад і таємно долучив до одного з транспортів бібліотечних фондів, організованого навесні 1944 р. Саме ці нумізматичні колекції були частково розграбовані в с. Адельсдорфі (Аделіні) (тепер — с. Загородно) біля Гольдберга (тепер — Злоторія) у Нижній Сілезії, а потім передані до НЗіО у Вроцлаві.

3) до **Музею художньої промисловості*** в основному потрапили: порцеляна, годинники, одяг, тканини та ін. предмети мистецького рукоділля [28, с. 71];

Всього зі збірок Музею ім. Любомирських до інших музеїв було передано майже 19 000 музейних експонатів, в тому числі близько 4 000 предметів, які походили з приватних депозитів, залишених у Музеї на зламі 1939–1940 років [28, с. 71].

У приміщеннях центрального корпусу Львівської академічної бібліотеки залишилися лише збірки рисунків, графіки** і світлин,

* З такою назвою, як бачимо з напису на документах і на печатці, музей вже існував у травні 1941 р. [17, арк. 33-37] (Після війни у листопаді 1947 р. Музей художнього промислу перейменовано в Державний музей художньої промисловості [3, с. 61]). Перед німецько-московською війною музей підпорядковувався, як бачимо з напису на печатці, «Відділу в справах Мистецтв при Виконкомі Львівської Обласної Ради Депутатів Трудящихся» [17, арк. 37]. Серед усіх львівських музеїв на нових радянських ідеологічних засадах його було реорганізовано найшвидше [24, с. 3]. Очолював Львівський музей художньої промисловості спочатку директор проф. Едмунд Булянда, а його заступником (до вступу у Польську армію у грудні 1944 р.) Кароль Півоцький. У лютому 1945 р. директором музею став Володимир Паньків [27, с. 32, 33]. У 1945 р. Етнографічний музей НТШ передано АН УРСР, його очолив академік Філарет Колесса. У 1951 р. два музеї — Музей етнографії Львівської філії АН УРСР (колишній музей НТШ) та Львівський музей художньої промисловості (колишній Міський музей мистецького промислу) було об'єднано під назвою Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР у Львові.

** Навесні 1944 р. бл. 2 390 рисунків колишнього музею ім. Любомирських, серед яких — бл. 760 рисунків збірки Любомирських і бл. 1 630 рисунків з колекції Павліковських (зберігались у 5 теках) були вивезені до Кракова. Цікаво, що в загальному переліку скринь, вивезених другим транспортом (28-31 скриня), ці рисунки (2 371 одиниця) виступають як гравюри (sztuchy), і в переліках вмісту кожної скрині як Kupferstiche (гравюри на міді). Це помітив М. Матвіюв, згадуючи лише про рисунки. Очевидно, цілком свідомо М. Гембарович і Т. Маньковський під гравюрами «замаскували» набагато цінніші оригінальні рисунки західноєвропейських художників (Рафаеля, Вазарі, Веронезе, Тіціана, Тьєполо, Вероккйо, Перуччі, Корреджо, Караваджо, Цуккарро та ін).

а також підручна бібліотека Музею ім. Любомирських*. Вони й стали основою фондів **Відділу мистецтва** новоствореної Бібліотеки (тепер — Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). Менша частина творів мистецтва (картин і мистецьких предметів) були використані для обладнання бібліотечних приміщень (окремі сегменти бібліотечного умеблювання збереглися у деяких відділах ЛННБ України ім. В. Стефаника). Залишилась тимчасово більша частина нумізматичних колекцій (в основному польські й античні монети), а також усі золоті монети й медалі, які М. Гембарович склав у сховку ще у вересні 1939 р. [28, с. 70-71].

До кінця травня 1940 р. у Львові фактично функціонували **два етнографічних музеї** [3, с. 59]. Один з них — **Державний етнографічний музей**, який було створено на базі Культурно-історичного музею НТШ у лютому 1940 р. [13, с. 297]. Другий — це етнографічна збірка етнографа, музейника, колекціонера та дослідника народно-побутової культури Олександра Прусевича, яка містилася у палаці Бєсядецьких на площі Галицькій, 10, де також розміщувався Музей передісторії Червенської Землі (інакше — Передісторичний музей, заснований у 1933 р., яким керував проф. Леон Козловський, для загалу так і не відкритий**). О. Прусевич конфліктував з українцями, намагаючись очолити майбутній об'єднаний етнографічний музей [33, с. 27]. До новоствореного

Один з рисунків А. Дюрера та інші дуже цінні рисунки західноєвропейських художників (серед них і Рембрандта) М. Гембарович передав поза спиною у німців (як депозит) до Національного Музею у Кракові. Тепер вони — у вроцлавському НЗіО [6; 34, арк. 161-176, 180-183, 186, 188].

* Колишня приватна бібліотека її куратора під назвою «Бібліотека Музею Любомирського (1817–1872)».

** Цей музей польська адміністрація Львова планувала відкрити у 1940 р. для маніфестації давніх прав Польщі на Львів і навколишні землі. Як писав І. Свєшніков: «Демонтування Музею Червенських городів було проведено з великим поспіхом неспеціалістами, які частину експонатів покинули у цьому приміщенні, звідки вони потім були викинуті на смітник. Багато речей музею НТШ було залишено у новоствореному етнографічному музеї, частину загублено» [11, с. IX].

музею було включено етнографічні збірки, вилучені з інших музеїв міста, і деякі приватні колекції. Кілька збірок образотворчого мистецтва передано з музею до Державного музею українського мистецтва. Тоді ж Державному етнографічному музею передано етнографічні збірки Музею українського мистецтва і збірки колишньої жіночої гімназії. Однією зі складових частин новоствореного музею стали багаті збірки етнографічних колекцій: музею Дідушицьких у Львові — 1 529 експонатів, з **колишнього Музею ім. Любомирських** — 718, Музею Львівського університету — 250, ліквідованого Музею «Народного Дому» — 137, Історичного музею — 124 експонати, а також з музею м. Рава-Руська. Тоді ж потрапила до музею й етнографічна збірка О. Прусевича — 1 523 експонати [3, с. 59].

І на завершення зазначимо, що від суто воєнних дій, на відміну від втрат поза межами Львова, львівські збірки, а серед них і колекції ліквідованого Музею ім. Любомирських у той період постраждали найменшою мірою. Найбільшої шкоди львівські мистецькі колекції зазнали від численних і переважно нефахових реорганізацій. Безконечні переміщення експонатів без необхідних супровідних документів, у неналежних умовах неминуче призводили до втрат (від знищення чи розкрадання), які знову ж таки не документувалися. Було знищено каталоги деяких збірок. Як виняток, М. Гембарович наполіг на складанні переліків експонатів Музею ім. Любомирських при передачі їх до інших музеїв [28, с. 71].

Після Другої світової війни Національний заклад ім. Оссолінських у Вроцлаві було відновлено. Відновлено й Музей ім. князів Любомирських. У 1946 р. з двох частин мистецьких творів польських митців, які були подаровані радянським урядом польському народові з музейних збірок Києва та Львова, львівська частина нараховувала 287 картин і рисунків. Серед них були й твори колишнього Музею ім. Любомирських [30]. Але це був уже інший час.

1. Акти про ущерб причинений німецько-фашистськими загарбниками під час війни за 1944 р. // Державний архів Львівської області. — Ф. Р-2591, оп. 1, спр. 9. — 17 арк.
2. *Бандрівський М.* Священне золото агафірсів / *Микола Бандрівський* // Літопис Червоної Калини. — Львів, 1992. — № 1(7). — С. 50-53.

3. *Гавриленко В. А.* Столетие государственного музея этнографии и художественного промысла АН УССР / *В. А. Гавриленко* // Советская этнография. — 1975. — № 2. — С. 59-79.
4. *Дзюбан Р.* Едвард Хвалевік і його «Zbiory Polskie» (1916–1927) в контексті втрат українських культурних цінностей / *Роман Дзюбан* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2007. — Вип. 15. — С. 356-367.
5. *Дзюбан Р.* Львівські рисунки Дюрера: проблеми втрати й повернення / *Роман Дзюбан* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 336-359.
6. *Дзюбан Р.* Переміщення і втрати мистецьких пам'яток з львівських музеїв під час Другої світової війни / *Роман Дзюбан* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2006. — Вип. 14. — С. 309-324.
7. *Кос Г.* Де мертві говорять, живі — слухають / *Ганна Кос* // Ратуша. — 1992. — 12 листоп.
8. Культурне життя в Україні : Західні землі : док. і матеріали / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; [упоряд.: *Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів* та ін.]. — Київ : Наук. думка, 1995. — Т. 1 : 1939–1953. — 747, [2] с. : іл.
9. Львівська галерея мистецтв. Хроніка 1907–1947 / Львівська Галерея мистецтв ; [авт.-упоряд. *Н. Філевич*]. — Львів, 2007. — 138 с. : іл. — До століття від дня заснування.
10. Протоколи прийому до ЛНБ різних бібліотек і архівів, 1940, 1941 // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 9, спр. 3896/20. — 49 арк.
11. *Свєшніков І.* Спогади музейного працівника / *Ігор Свєшніков* // Пам'ятки України: історія та культура (Київ). — 2008. — № 2. — С. II–XXXVIII. — Із змісту : Передне слово публікатора / *Роман Дзюбан*. — С. II–IV.
12. *Сохацький М.* Золоті скарби села Михалкова (на допомогу вчителю історії) / *Михайло Сохацький* // Літопис Борщівщини. — Борщів, 1994. — Вип. 5. — С. 10-13.
13. *Чайковська Л.* Музеєві НТШ — 100 років (3 історії Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України) / *Ліля Чайковська* // Наукові записки / Львівський історичний музей. — Львів, 1994. — Вип. II–III. — С. 294-297.
14. *Baran E.* Wybór monet i medali polskich z kolekcji Ossolińskiego i Lubomirskiego / *Elżbieta Baran* // Część II : Medale i monety. Początki Muzeum Lubomirskich : dary Józefa Maksymiliana Ossolińskiego i Henryka

- Lubomirskiego : katalog wystawy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław, październik–grudzień 2007 / koncepcja i scenariusz wystawy: *Beata Długajczyk, Leszek Machnik*. — Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, [2008]. — S. 167-171.
15. *Chwalewik E.* Zbiory Polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone / *Edward Chwalewik*. — Warszawa ; Kraków : Wyd-wo J. Mortkowicza, T-wo wydawnicze w Warszawie, 1926. — T. 1. — 490 s.
 16. *Chwalewik E.* Zbiory Polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone / *Edward Chwalewik*. — Warszawa ; Kraków : Wyd-wo J. Mortkowicza, T-wo wydawnicze w Warszawie, 1927. — T. 2. — 560 s.
 17. Dokumentacja dotycząca losów zbiorów Muzeum im. Lubomirskich we Lwowie w latach 1940–1944 // НЗіО (Вроцлав). Відділ рукописів. — Рук. 17088/II. — Т. 1. — 103 арк.
 18. Dokumentacja dotycząca losów zbiorów Muzeum im. Lubomirskich we Lwowie w latach 1940–1944 // НЗіО (Вроцлав). Відділ рукописів. — Рук. 17088/II. — Т. 2. — 235 арк.
 19. Encyklopedia kresów / [red.: *Korolczuk-Kędzińska M., Górka A., Beskidska Z., Kotowajtyś J., Osowska A.*]. — [Kraków] : Wyd-wo Kluszczyński, [2006]. — 560 s.
 20. Fragment papierów Muzeum im. Lubomirskich we Lwowie z lat 1835–1940 // НЗіО (Вроцлав). Відділ рукописів. — Рук. 17085/II. — 162 арк.
 21. *Janusz B.* Wartość naukowa naszych zbiorów publicznych / *Bohdan Janusz* // Lwów dawny i dzisiejszy / Praca zbiorowa pod redakcją *B. Janusza*. — Lwów, 1928. — S. 53-61.
 22. *Juzwenko A.* Józefa Maksymiliana hrabiego Ossolińskiego i Henryka księcia Lubomirskiego Ustanowienie Narodowe / *Adolf Juzwenko* // Wstęp. Początki Muzeum Lubomirskich : dary Józefa Maksymiliana Ossolińskiego i Henryka Lubomirskiego : katalog wystawy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław, październik–grudzień 2007 / koncepcja i scenariusz wystawy: *Beata Długajczyk, Leszek Machnik*. — Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, [2008]. — S. 6-15.
 23. Katalog Muzeum im. Lubomirskich / oprac. *Pawłowicz Edward*. — Lwów, 1877. — IV, 158 s.
 24. Lwowskie Muzeum Przemysłu Artystycznego // Czerwony Sztandar. — 1941. — 1 lut. (№ 26).

25. *Machnik L.* Muzeum XX. Lubomirskich. Historia i zbiory. — Wrocław : T-wo Przyjaciół Ossolineum, 2005 [Електронний ресурс] / *Leszek Machnik, Lukasz Koniarek* / Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Muzeum XX. Lubomirskich. — Режим доступу: http://www2.oss.wroc.pl/wp-content/uploads/2011/02/muzeum_xx_lubomirskich.pdf. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 9 серп. 2012 р.
26. Materiały dotyczące starań o reprivatyzację i rewindykację majątku Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie w latach 1941–1943 // НЗіО (Вроцлав). Відділ рукописів. — Рук. 17065/II. — 129 арк.
27. *Matwijów M.* Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945–1948 / *Maciej Matwijów*. — Wrocław : T-wo Przyjaciół Ossolineum, 1996. — 334, [1] s.
28. *Matwijów M.* Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946 / *Maciej Matwijów*. — Wrocław : T-wo Przyjaciół Ossolineum, 2003. — 350 s. : il.
29. *Michałowski J.* Profesor Mieczysław Gębarowicz. Uczony, strażnik dóbr narodowych, obywatel miasta «zawsze wiernego» / *Janusz Maciej Michałowski* // Rocznik Lwowski : 1991. — Warszawa : Instytut Lwowski, 1991. — S. 43-67.
30. Muzeum Narodowe we Wrocławiu ; Wystawe stałe ; Sztuka polska XVII–XIX w. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mnw.art.pl/CMS/wystawy_stale/sztuka_polska_XVII-XIXw.html. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 15 квіт. 2012 р.
31. Początki Muzeum Lubomirskich : dary Józefa Maksymiliana Ossolińskiego i Henryka Lubomirskiego : katalog wystawy Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław, październik–grudzień 2007 / koncepcja i scenariusz wystawy: *Beata Długajczyk, Leszek Machnik*. — Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, [2008]. — 262, [2] s. : il.
32. *Rutowski T.* W sprawie Galerii miejskiej z planem «Pałacu Sztuki» / *Tadeusz Rutowski*. — Lwów : Księgarnia H. Altenberga. Drukarnia i litografia Pillera, Neumana i sp., 1907 [1908]. — 100 s.
33. Sprawozdanie «Archiwa, biblioteki, i muzea lwowskie» z 1940 r. / [podał do druku *Maciej Matwijów*] // Rocznik Lwowski 1997–1998. — Warszawa, 1998–1999. — S. 7-30.
34. Wykazy zawartości skrzyń ze zbiorami Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie i Biblioteki Fundacji Wiktora Baworowskiego ewakuowanymi ze Lwowa do Krakowa w marcu i kwietniu 1944 r. // НЗіО (Вроцлав). Відділ рукописів. — Рук. 17070/II. — 209 арк.